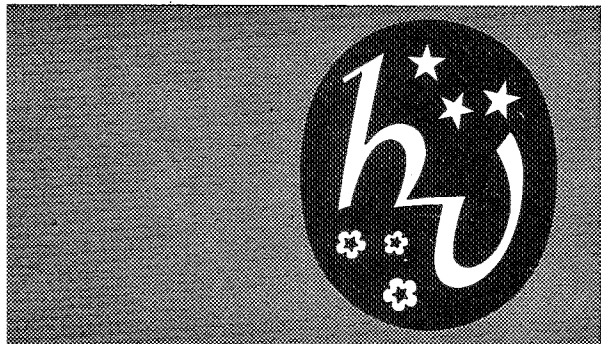

Zeven wereldwonderen kende de oudheid, machtige bouwwerken en beelden. Nu zijn daar nog ongetelde aantallen wonderen bij gekomen, atoomcentrales, stuwdammen, spoetniks, groter, sterker, verder, ingewikkelder, duurder, ingeniëuzer. Ongelimiteerd is het vernuft der mensen, dat wonderen kon verrichten. De sensatie stompt af, wij zijn omgeven door wonderapparaten waar wij niets van begrijpen en die wij achteloos gebruiken.

Blijkbaar is het gewone, het alledaagse, het altijd geziene en altijd gedane de mens niet voldoende: hij wil meer, wonderlijker, grootser dan het gewone hem biedt. Wonderen moeten het bewijs leveren dat Jezus meer is dan een mens, wonderen moeten gegeven worden om de bovennatuurlijkheid te manifesteren; rozen die in de winter gaan bloeien, doden die levend worden, ongeneeslijke zieken, die herstellen, de zon die stil blijft staan, beelden die gaan wenen, water dat wijn wordt en zo is de wereld vol wonder-tekenen, vol wonderen, vol van mensen, die wachten op het teken, op het wonder. Wat ongewoon is bindt de geesten, wat gewoon is wordt niet meer gezien. Wie kan nog sprakeloos van verwondering en bewondering zijn, in de ontmoeting met een bloem, een kind, een kat, een sloot, een steen, een schelp? Wie is nog open gebleven voor het grootste wonder, het grootste mysterie dat ons gegeven is; het leven? Het antwoord is misschien, dat enkele dichters dat soms zijn, dat alle mensen het een enkel moment hebben gehad, dat grote wijzen leven vanuit dit allesomvattende besef, maar verder? Wij leven dagelijks langs de grootste wonderen, wij zijn haastig, ontevreden, wij willen en draven en doen en wij verwachten wat meer is dan het allergeeueste.

„Ik heb vandaag hout gehaald, ik heb een vuur gemaakt; wat een wonderen,” zei een Chinese wijze.

Een mevrouw geeft lachend een allergewoonst poesje een allergewoonst beetje melk. Een wonder. Ik schrijf woorden, die worden gedrukt, woorden die bij u kunnen opwekken een ogenblik van volstrekte stilte, waarin uw hand, een schoen, het gezicht van die tegenover u zit een wonder is. Het gewoonste is het grootste wonder.

Onwaardige vertoning

„Zolang de publieke opinie in het Westen er in volhardt, dat slechts de aanvaarding van de christelijke geloofspostulaten de wereld kan redden, zal zij de geloofloze tijd geforceerd verlengen en steeds weer nieuwe generaties in de armen van het cynisme, de oppervlakkigheid en de stompzinnigheid drijven.”
(Gerhard Szczesny in „De toekomst van het ongelof”)

Morris Cerullo himself. Vlot, gesoigneerd, doortastend en slim. Een combinatie van bekwaamheden waarmee deze Amerikaanse „evangelist” Jezus als massa-produkt staat te verkopen.

Met medewerking van de Nederlandse Pinkstergemeente maakte deze Amerikaan een tournee door ons land. We kennen zo langzamerhand het recept, met absolute kans van slagen toegepast door figuren als Billy Graham, Osborn, en dichter bij huis Lou de Palingboer.

Cerullo, onder de schijnwerpers, achter de microfoon, en naast hem zijn vertolker die op werkelijk geniale wijze de stroomversnellingen van de woordkunstenaar weet bij te houden. Naar inhoud, volume, gebaar en bezetenheid. Vleidend en beminnelijk, in eensluitende pas-toe uitdrukkingen. Voorbereiding om de bres te maken waardoor in stijgende stemverheffing de massa-beïnvloeding plaats vindt met opzweepende, geselende woorden. Op de hoogtepunten het terugvallen tot strelende vermaningen in ritmische herhaling, gevolgd door een bezeten schildering van dood en verdoemenis en de komende Dag des Oordeels. En als afsluiting van de eerste ronde de lieflijke schildering van de gelovige... geborgen in Jezus' hand. (Spreker en vertolker met gestrekte hand waarin met stil gebaar de wijsvinger van de andere hand rust als teken van veiligheid en geborgenheid.)

De bres is gemaakt.

Het vervolg is knappe regie. Achtergrondmuziek van tere orgelklanken die de schildering van deemoed accentueren. Stijging van akkoorden en een abrupte inzet van een even geniale dirigent die in melodieuze samenzang de paar duizend aanwezigen tot de extase brengt, waarbij het sommigen te machtig wordt zodat ze zich ontdaan verwijderen. Handen die opstijgen uit de massa als teken van overgave. Bij honderden. De doorbraak wordt groter en groter naarmate de vervoering stijgt. Groepen die opstaan en zich naar het podium begeven. De machine is in beweging en de nu soms brullende Cerullo maakt de extase volledig en duurzaam.

Duurzaam genoeg om de slotfase tot een succes te maken: de opstelling van een indrukwekkende rij zieken, zwakken en gebrekkigen. Een paar aan het hoofd van de rij ondergaan een aparte beïnvloeding van de Heilige Geest middels het medium Cerullo. Spontane genezing

vindt plaats. Kniebuigend en handen heffend lopen de „gelukkigen” heen. Een vrouw met multiple sclerose, breuklijders en anderen wanen zich na de ontmoeting met Cerullo in een herboren leven. Dan trekt de massa langs en onder toezicht van de aanwezigen in de zaal die op de stoelen gaan staan bezweert de Dienaar des Heiligen Geestes het kwaad en schreeuwt de langs hem trekkende menigte zijn orakeltaal in het gelaat.

Ware dit geen afstotende werkelijkheid temidden van een grotestadsbevolking, maar een verhaal of film uit het verleden, we zouden er kennis van nemen en er afstand van doen. Het verbijsterende dat na deze vertoning blijft is de vraag naar het menselijk onderscheidingsvermogen. De vraag naar de ontstellend grote bereidheid bij massa's mensen om zich aan dit soort geestelijke misvorming over te geven. De vraag naar het toenemende ongelof in een evangelische boodschap der kerken (Cerullo verwerpt het kerkelijk gezag), laten wij ter beantwoording van de kerk zelf. Verband hiermee houdt echter het voor ons bijzonder belangrijke probleem: Licht in het aanvaarden van deze mensonwaardige misleiding geen duidelijk bewijs van geestelijke nood? De toename van het aantal dat geen houvast meer vindt in de kerk is verontwaardigend. Omdat de behoefte tot overgave aan surrogaat-verlossing hiervan het gevolg kan zijn. Wij omzeilen het probleem door te volstaan met een veroordeling van de religie-managers die doorkneet in de kennis van massa-psychologische beïnvloeding aan de touwtjes trekken. In wezen zijn dit figuren als Hitler en Goebbels die met gelijke middelen de persoonlijke verantwoordelijkheid likvideerden onder het motto Gott mit uns.

Alleen wanneer de samenhang van echte geestelijke nood en de hieruit voortvloeiende toename van geestelijke misleiding duidelijk wordt gezien en openlijk erkend, zal de redelijkheid haar kans krijgen. Dat vraagt van hen, die met hart en ziel het christendom willen dienen onder ogen te zien of de voortdurende afwijzing van het humanisme juist is of dat de ontwikkeling van het humanisme als zinvol moet worden erkend. Dat vraagt van het humanisme zich er blijvend rekenschap van te geven op welke gebieden in de menselijke ontwikkeling zijn belangrijkste taken liggen. Het gaat er om of de mens grijpt naar de misleiding die hem voert tot angst en onvolwassenheid, of tot de ontdekking van een echt bewust vermogen het leven tot een zinvol geheel te maken.

Met een laatste blik op Morris Cerullo en zijn soortgenoten: De ziel van uw medemens is geen instrument voor geestelijke vivisectie. En met een beroep op echte eerbiediging: maak van Jezus geen karikatuur! VI.

Uitgave van het Humanistisch Verbond - Verschijnt om de veertien dagen
15e jaargang no. 20 - 22 oktober 1960

Kritisch allerlei

De stichting „Openbaar Kunstbezit”, die in enkele jaren een bijzonder succesvolle onderneming werd, heeft een bittere pil te slikken gekregen. De omroepverenigingen kunnen de wekelijkse tien minuten niet meer missen voor de lezingen van deskundigen bij reproducties die „Openbaar Kunstbezit” regelmatig haar leden toezendt. Dit brengt een organisatie in gevaar die eminent cultureel werk doet: het vertrouwd maken van het Nederlandse volk met zijn meest waardevolle kunstschat. Het argument van „Hilversum” werd ontleend aan een enquête die indertijd uitwees, dat slechts een deel van de abonnees de uitzendingen trouw volgde. Er wordt echter geen gewag gemaakt van bij diezelfde gelegenheid naar voren gekomen klachten, dat die uitzendingen voor velen op een onmogelijk uur plaatsvonden: vroeg in de vooravond, het „spitsuur” in de gezinnen. Was de zaak het niet waard geweest eerst eens een beter uur te proberen, alvorens haar op losse schroeven te zetten? Maar afgezien daarvan: moet dan altijd het getal de doorslag geven? Moet de cultuur dan altijd wijken voor het vlakke amusement? En als men dan toch alleen voor getallen ontvankelijk is, wijst het aantal van honderdduizend abonnees van „Openbaar Kunstbezit” dan niet op een culturele honger die men niet met stenen voor brood kan afdoen?

Het bovenstaande schrijft de Volkskrant en wij zijn het daar van harte mee eens, zij het dat wij ons misschien nog wel meer beledigd achten door die Hilversumse heren, die ons dag in dag uit vergasten op zogenaamde amusementsprogramma's die de toets van de meest milde kritiek niet kunnen doorstaan, en die iedere vorm van culturele zending mijden als de pest. De leveranciers van dit derde-rangs amusement, die er toch al op uit zijn alle uitzendingen met een enigszins cultureel tintje op een onmogelijk tijdstip te doen plaatsvinden (naar goede muziek kan men in het algemeen slechts luisteren als iedereen in bed ligt), geven hun tegenstanders hier wel een bijzonder sterk argument in handen voor een nationale omroep, een omroep die er tenminste voor kan zorgen dat iedereen aan zijn trekken komt, die onze verzuilde amusementsprogramma's misschien tot één geheel kan vormen dat het aanhoren waard is, en die begrijpt dat het Nederlandse volk, dat toch al zoveel minder met zijn eigen cultuur verbonden is dan de ons omringende volken (men moet daarover maar eens een Frans schoolkind aanspreken!), nog wel iets anders van de radio mag verwachten. Als een experiment op dit gebied dan na veel moeite zo geslaagd kan worden genoemd als Openbaar Kunstbezit, dan zullen die Hilversumse heren het wel

even gauw om hals brengen, omdat ze die tien minuten niet kunnen missen! En dat gebeurt op een tijdstip waarop men in België met een derde programma van start gaat naar het illuster voorbeeld van de B.B.C. Het is meer dan een grof schandaal!

De Fijnproever heet de protestants-christelijke afdeling van het keurig in zuiltjes opgespliste blad De Tabakshandel, een vakblad voor winkeliers. Die Fijnproever dan verzet zich tegen de Rolotactie van Humanitas, in de eerste plaats met een argument dat weliswaar niet het onze is, maar dat wij tenslotte hebben te eerbiedigen: het bekende argument dat loten zondig zou zijn. Over dat argument willen wij niet in debat treden, omdat het een kwestie is van interpretatie van de Heilige Schrift, en zolang men het in protestants-christelijke kring zelf nog niet over die interpretatie eens is, houden wij ons daar liever buiten. De christelijke winkeliers die loten ten bate van een of andere liefdadige instelling verkopen, dragen volgens De Fijnproever dan ook een zware verantwoordelijkheid. Maar u moet fijn proeven waar het bij deze principiële argumentatie eigenlijk om gaat, want „bepaald bedenkelijk wordt het als wij als christen-winkeliers onze medewerking gaan verlenen aan een actie, waarvan het doel dubieus, ja zelfs anti-christelijk is.” Slecht ingelicht, meent het blad namelijk dat de Rolot uitgaat van het Humanistisch Verbond en „geen ogenblik mogen wij vergeten dat het Humanistisch Verbond ten eenenmale de these verwerpt, dat God zich in Zijn woord aan de mensen heeft geopenbaard. Er zijn nog humanisten, die nog wel het bestaan van een God mogelijk achten, maar dan is die God toch ook niet meer dan een mysterieus en vaag opperwezen. Het is de mens, die – bijzondere omstandigheden voorbehouden – zijn eigen lot bepaalt. Het humanisme is daarom anti-christelijk omdat het opkomt uit de oerzonde van de menselijke hoogmoed.”

Zonder de onjuiste conclusie van het anti-christelijk-zijn van het moderne humanisme ook maar met enig argument te staven, werpt onze Fijnproever de rethorische vraag op of de overheid als christelijke overheid (waar staat dat? Rommes grondwet is nog steeds niet aangenomen!) aan de humanistische levensovertuiging wel bepaalde rechten ten aanzien van de geestelijke verzorging kan toekennen, om dan te eindigen:

„Ook deze Rolot-actie is geheel gebaseerd op de goklust van de mensen en de doelstelling is beslist afwijzbaar, foutief in al haar facetten, omdat het uitgangspunt niet deugt. Ik las ergens dat wij als christenen tegenover het humanisme alleen sterk staan als wij weten waar te maken, dat de echte

„humaniteit” niet bij het humanisme, maar alleen bij het evangelie veilig is.”

En die christelijke humaniteit begint er dan blijkbaar mee het aan humanisten onmogelijk te maken de mensen te helpen die van de christelijke liefdadigheid-met-een-bijmaakje niet gediend zijn.

An het debat over de voetbal-toto in de Eerste Kamer heeft de liberale fractievoorzitter mr. Van Riel een waardevolle bijdrage geleverd, die het aanhoren ten zeerste waard was. Des te verbazingwekkender was het te horen hoe hij zich in die goede speech vergaloppeerde, toen hij, na gesteld te hebben dat de toto geen werkelijke verleiding betekende, de overheid aanriep om liever wat reëlere verleidingen dan die van het kansspel te bestrijden:

„Bij voorbeeld de totale erotisering van het westelijk leven. Spreker wijst in dit verband op een feuilleton in De Volkskrant van enkele weken geleden en op afbeeldingen van jonge meisjes in allerlei bladen. Het gebruik van anti-conceptionele middelen is bij de wet verboden. Maar uit de cijfers blijkt, dat het gebruik daarvan toeneemt. Men kan deze dingen alleen bestrijden door positieve prikkels in het leven te roepen.”

De genoemde feuilleton kennen wij niet, maar wij vinden het wel een geslaagde grap juist die preutse Volkskrant als opwindende paladijn van de eros voor te stellen! Overigens is het beslist geen liberale gedachte het gebruik van anti-conceptionele middelen (dat, mr. Van Riel, niet verboden is! Alleen het in het openbaar aanbieden of propagieren ervan is in ons overbevolkte land verboden, in verband met de christelijke verdraagzaamheid) te willen bestrijden; laten we dat nu maar aan die oerdegelijke christelijke partijen overlaten, die ons land daardoor alleen al voor onvoorstelbare problemen plaatsen. Mr. Van Riel moet er maar eens de Nieuwe Rotterdamse Courant op naslaan, die enige tijd geleden „Enige progressieve voorstellen voor het nieuwe wetsontwerp voor de algemene kinderbijslagverzekering...” publiceerde (met pakkende illustraties):

„Voor de eerste twee kinderen kinderbijslag (voor iedereen), maar voor het derde kind niet meer. Van

het vijfde kind af een heffing van kinderweeldebelasting. Bij het zevende een officiële vermaning door een deskundig persoon („een huwelijk moet psychisch vruchtbaar zijn”) en bij het tiende kind een terbeschikking van de regering stellen van beide ouders.”

Dat lijkt ons nu het gezondste voorstel dat wij in jaren op dit gebied gezien hebben. We moeten er alleen wel een ander soort regering voor hebben, want nu lopen we de kans dat de overheid die terbeschikking-gestelden gaat ridderen.

De Peperbus, het blad van de Amsterdamse H.J.G., vond het volgende in de Nieuwe Drentse Courant:

„Het humanisme is daardoor anti-christelijk, het komt op uit de oerzonde van de menselijke hoogmoed (Zou de auteur iets met De Fijnproever te maken hebben? Red.) en het dient, als alle symbolen van die oerzonde, te worden bestreden waar ook maar mogelijk. In het kader van deze gedachten is het begrijpelijk, wanneer bijv. vertegenwoordigers van christelijke partijen in een volksvertegenwoordiging zich schrap zetten zodra wordt gepoogd een typisch-humanistische eis ingewilligd te krijgen. Wanneer die vertegenwoordigers van christelijke partijen daartegen protesteren, maken zij geen inbreuk op de democratische rechten, die iedere levensbeschouwing in een samenleving behoort te hebben, maar geven zij gevolg aan een roeping van hogere orde, die hun gebiedt het kwaad te bestrijden. Evenmin als de misdadiger op grond van beschouwingen over de democratie ruimte mag worden gegeven om zijn praktijken uit te oefenen, evenmin mag ook een vrije propaganda van anti-christelijke gedachten worden getolereerd.”

Die „roeping van hogere orde” betekent blijkbaar, dat je als christen moet menen de waarheid in pacht te hebben. Laten wij over de verdeeldheid in protestantse kring dan maar zwijgen, maar alleen eens de vraag stellen of die arrogantie dan soms geen menselijke hoogmoed is... De naastenliefde die wij humanisten voorstaan, zou ons overigens beletten onze medemens met misdadigers te vergelijken, maar ook dat zal dan wel uit die hoge roeping voortvloeien.

Het bevel

Dan zie ik sterren zweven,
dan zie ik duister bloed:
o tweevoud van het leven,
o tussen kwaad en goed

de zachte, zachte handen,
de stille, stille stem,
uw weelde van verbranden,
uw braambos en uw brem.

Uit: Jan Engelman – Verzamelde gedichten. Amsterdam, 1960.
N.V. Em. Querido's Uitgeverij.

Mijn lot is uitgewogen,
mijn pad bleef onbegaan,
maar immer zien mijn ogen
het bastion, de vaan

van uw ontzettend zwieren
den wreden hemel in
en in mijn oor uw tiere:
bemin, bemin, bemin!

Emotionele remmen op de scheppende vermogens (2)

door A. H. Malow

De dwangneurotici *moeten* zo zijn; zij hebben geen keus. Dit is de enige manier waarop zij zich veilig, vrij van bezorgdheid en vrees kunnen gevoelen: in een leven van orde, tucht en met berekenbare mogelijkheden. Wat nieuw is wordt door zo iemand als een bedreiging gevoeld; maar hij kan zich voor overrompeling door het nieuwe vrijwaren zolang hij de gebeurtenissen volgens eenmaal verworven inzichten kan regelen, het vloeiende van het levende doen verstarren – d.w.z. de waan kan koesteren, dat er niets verandert. Waarom moet hij dit doen? Waarvoor is hij bevreesd? Het antwoord van de psychiater luidt – in algemene termen – dat hij bang is voor zijn gevoelsleven, of zijn driften, of zijn diepste wezen, welke hij alle wanhopig onderdrukt. Hij voelt zich daartoe gedwongen, of hij zou gek worden! Dit drama van vrees en afweer speelt zich af in zijn eigen innerlijk, maar hij is nu eenmaal geneigd het te generaliseren, te projecteren en dan ook de buitenwereld in dit licht te bezien.

In werkelijkheid bestrijdt hij gevaren in zichzelf, maar ook trekt hij te velde tegen alles wat in de buitenwereld lijkt op, of hem doet denken aan datgene waardoor hij zich innerlijk bedreigd voelt.

Aanpassing tot hoge prijs

Naarmate we meer omtrent deze lieden en de oorzaken hunner verdringen te weten komen, worden we eveneens gewaar, dat deze, zij het ook in mindere mate, bij ons allen een rol spelen. Allen geven wij een deel van onze primaire processen, van de spontaneïteit, verbeeldingskracht, creativiteit onze kinderjaren prijs terwille van een goede sociale aanpassing – om zoals Ross Mooney het uitdrukt ons in het goede tuig te voegen, goed vooruit te komen in de wereld, realistisch, nuchter, praktisch te zijn, verantwoordelijkheid op ons te nemen. Het schijnt wel aannemelijk dat deze aanpassingen niet zelden moeten leiden tot negeren van datgene wat het consequent doorvoeren ervan in de weg dreigt te staan; m.a.w. dat dit krachtdadig streven om en met de maatschappelijke en met de fysieke of biologische realiteiten tot een *modus vivendi* (een houdbare wijze van leven) te komen, doorgaans de mens in zijn diepere wezen zal schaden. Bij de obsessieve neuroticus neemt dit weliswaar meer dramatische vormen aan, doch ik vrees dat wat men een gezonde en normale maatschappelijke aanpassing pleegt te noemen, meer en meer blijkt ook anderen ertoe te brengen datgene wat, naar zij menen, daarmee niet strookt, eenvoudig uit te schakelen. En wat dan vaak als ongewenst wordt prijsgegeven is zachtheid, fantasie, emotionele ontvankelijkheid, kinderlijkheid.

Een interessant verschijnsel, bij voorbeeld, dat ik heb waargenomen bij mannen (zowel creatieve als niet-creatieve) met wie ik heb samengewerkt, is hun dodelijke angst voor alles wat naar het vrouwelijke zweemt – iets

wat wij onmiddellijk als „homo-sexueel” uitleggen. Een man die in een stoere omgeving is grootgebracht, voelt het vrouwelijk element zo goed als altijd aan als iets scheppends: verbeelding, fantasie, kleur, poëzie, muziek, tederheid, romantiek – in 't algemeen alles wat gevaarlijk voor zijn voorstelling van eigen mannelijke stoerheid is ingemuurd. Alles wat als „zwak” bestempeld is wordt doorgaans bij de normale aanpassing van de volwassen man weggedrongen.

Dit verschijnsel heeft doorlopend in de gehele geschiedenis onzer cultuur de betrekkingen tussen mannen en vrouwen beheerst. De man heeft steeds uit onbewuste vrees, dezelfde vrees (dat geloof ik, althans) die hij koestert voor zijn primaire processen, de vrouw onderdrukt. De psychiaters zijn van mening dat psychologisch de betrekkingen tussen de man en de vrouw ten dele bepaald worden door het feit dat de man instinctief de vrouw met zijn eigen verdrongen onderbewuste, zijn eigen onderdrukte „vrouwelijke” trekken, tederheid, zachtheid, enz. vereenzelvigt. De vijandschap tegen de vrouw, de pogingen haar te overheersen of te kleineren, dit alles houdt verband met de drang tot onderdrukken van de onbewuste krachten die in ieder van ons aanwezig zijn. Tussen een meester die vrees koestert en een slavin met wrok in haar hart kan geen ware liefde bestaan. De man zal pas de vrouw die tot zelfverwezenlijking en volle menselijkheid komt, gaan verdragen en uiteindelijk leren waarderen naar gelang hij psychisch volledig wordt en zo de nodige kracht en zelfvertrouwen verwerft. In principe komt zonder zulk een vrouw geen man tot wezenlijke ontplooiing. Een sterke man en een sterke vrouw zijn wederzijdse voorwaarden; geen van beiden is zonder de ander bestaanbaar. En uiteindelijk, natuurlijk, zijn zij elkaars beloning. Zijt gij de man die ge zijn moet, dan is de vrouw die ge krijgt, de vrouw die ge verdient, dat ook. Dit vormt een parallel met de behoefte aan gezonde primaire en aan gezonde secundaire processen, eveneens wederzijds complementair. Hetgeen wil zeggen dat een gezonde fantasie en een gezonde rationaliteit elkaars hulp behoeven om tot ware, volkomen éénwording samen te smelten.

Het opheffen der tweespalt

Onze kennis van de primaire processen is verkregen door de bestudering achtereenvolgens van dromen en neurotische processen en van psychotische processen. Niet dan zeer geleidelijk is deze kennis bevrijd geraakt van de smet van ziekelijkheid, irrationaliteit, geestelijke onrijpheid en primitiviteit in ongunstige zin. Eerst in de laatste tijd zijn we door het bestuderen van gezonde lieden, van het creatieve proces, het spel, esthetische ontvankelijkheid, de betekenis der gezonde liefde, gezonde groei en ontwikkeling, van gezonde op-

voeding en onderwijs volledig tot het inzicht gekomen, dat ieder menselijk wezen tegelijk dichter en ingenieur, rationeel en irrationeel, kind en volwassene, zowel mannelijk als vrouwelijk is, niet alleen in de psychische wereld maar ook in die der natuur. Slechts heel langzaam hebben we geleerd, wat we verliezen door dagelijks te trachten louter en alleen rationeel, alleen wetenschappelijk, alleen logisch, alleen verstandig, alleen praktisch, alleen maar „verantwoordelijk” te zijn. Nu pas komen we met stelligheid tot het inzicht dat de geïntegreerde, geheel gerijpte persoonlijkheid, de volledig ontplooiende mens uit beide lagen tegelijk moet kunnen putten. Zeer zeker berust het op een verouderd begrip deze onbewuste kant der menselijke natuur als ziek te brandmerken. Zo zag Freud het aanvankelijk in, maar wij beginnen nu beter te weten. Wij kunnen niet langer dit aspect meer „slecht” dan „goed”, lager eerder dan hoger, zelfzuchtig veeleer dan onzelfzuchtig, meer dierlijk dan menselijk noemen. Door de hele geschiedenis van het mensdom en vooral de geschiedenis der Westerse beschaving heen heeft deze tegenstelling veelal het denken beheerst. De tijden zijn voorbij, dat we onszelf in de primitieve holbewoner en een geciviliseerd mens, een duivel en een heilige konden splitsen. Nu kunnen we leven in het besef dat deze splitsing ontoelaatbaar is, een niet te rechtvaardigen tegenstelling waarmee we alleen al door te splitsen en te contrasteren in willekeurige tegendelen denken en bij voorbeeld hetzij een ziek bewustzijn of een ziek onderbewustzijn, hetzij een ziek verstand of zieke impulsen creëren.

Wanneer we eenmaal boven deze gesplitstheid zijn uitgekomen en ze oplossen, wanneer we eenmaal beide gescheiden elementen tot hun oorspronkelijke eenheid kunnen terugbrengen, zoals deze, bij voorbeeld, bij het gezonde kind, de gezonde volwassene, of bij de bijzonder creatieve bestaat, dan staan we open voor het besef dat het splitsen, het afzonderen der processen, het primaire van het secundaire, een pathologisch verschijnsel is. En dan is het mogelijk dat er aan uw burgeroorlog, uw innerlijke tweespalt, een einde komt. Dit is inderdaad het verloop zoals het plaats heeft bij mensen die op weg zijn naar zelfverwezenlijking en die het eenvoudigst als psychologisch gezond te kenschetsen zijn. Mensen, namelijk, die soms met, soms zonder de hulp der therapie, deze twee psychische sferen hebben weten te verzoenen en in beide gelukkig kunnen leven.

Van de geïntegreerde persoonlijkheid heb ik gezegd dat zij iets gezond kinderlijks heeft. De meest gerijpte mensen zijn tevens kinderlijk. Dit is niet zo tegenstrijdig als het klinkt. Het meest gerijpt van geest zijn zij die de grootste pret kunnen hebben. Zij kunnen kinderlijk zijn, met kinderen spelen en a.h.w. met hen kind zijn. Het is, naar ik meen, geenszins een toeval dat in 't algemeen kinderen van hen houden en zich bij hen op hun gemak gevoelen. Regressie (terugkeren tot de staat van het kind) ondanks zichzelf is natuurlijk een hoogst bedenkelijk iets; regressie naar eigen verkiezing schijnt echter kenmerkend te zijn voor een zeer gezonde geest.

Gezonde, scheppende mensen schijnen kind te kunnen zijn naar believen. Deze zelfde lieden kunnen naderhand met toga en baret verantwoordelijke, rationele, verstandige, rustige, enz. personen zijn. Ook kunnen zij met kritische blik beschouwen wat zij tevoren in ogenblikken van vervoering en vurige schepingsdrang gewrocht hebben. De waarlijk geïntegreerde mens kan zowel secundair als primair, zowel kinderlijk als gerijpt zijn. Uit een regressie kan hij dan meer kritisch en beheerst tot de werkelijkheid terugkeren. Zijn primaire en secundaire processen zullen, in wisselwerking nauw verbonden, elkaar verrijken.

**Stichting Steunfonds Praktisch Humanisme
te Amersfoort – Postrekening: 6168**

De apartheid in de Verenigde Staten

Achterin de bus alleen voor gekleurde passagiers

Een correspondent van het bekende Engelse dagblad „The (Manchester) Guardian”, David Marquand, maakte onlangs een reis door de zuidelijke staten van de Verenigde Staten en schreef zijn bevindingen neer in een tweetal artikelen.

Het eerste dat van het Zuiden der Verenigde Staten opvalt, zo lezen wij, is dat het verleden er nog altijd leeft. Voor het Zuiden is de Mason-Dixon line als een pijnlijke schram die maar niet genezen wil. Bij een bezoek aan Gettysburg, waar Lincoln zijn beroemde rede hield, voelt men al spoedig, dat hier de doden veilig in hun graven liggen. Reist men echter over de Potomac Virginia binnen, dan is het alsof de doden daar levender zijn dan de levenden. Het Zuiden is het Ierland van het Noordamerikaanse continent: logica wordt hier gesmoord in blufferige retoriek. En hoe zuidelijker men komt, hoe duidelijker men voelt dat in het Zuiden geen werkelijke mensen leven; er zijn slechts figuranten in een eindeloze historische optocht.

Achter de retoriek gaat een sluwe, hoewel onbewuste berekening schuil. De mythe van het Oude Zuiden – dat onwaarschijnlijke land van hoffelijke heren en verrukkelijke vrouwen die blank, en dansende boeren die zwart waren – heeft een belangrijke functie gehad: zij heeft van het Zuiden een natie gemaakt. Dank zij deze mythe werd het „op zijn plaats houden van de nikker” een synoniem van „the Southern way”, zo niet van de godsdienst zelf. De nikker-vriend werd vereenzelvigd met de „scallawag” (schooier) en de „carpet-bagger” (avonturier); hij was een verrader zowel als een onruststoker.

Doch zelfs het Zuiden kan niet in het verleden leven, en het wil dat in feite ook niet. Er is daarvoor in het heden te veel geld. De welvaart is, in de vorm van auto's, ijskasten, motels, ook in het Zuiden binnengedrongen, en deze gouden vloed begint het bolwerk van de blanke suprematie te ondermijnen. Er komt nu immers geld in de zakken van de negers, dat even goed is als het geld van ieder ander – al is zijn kleur dat dan nog niet. En radio en televisie brengen tot in de verste uithoeken de boodschap van verdraagzaamheid tussen de rassen: op het televisie-scherm kan de arme blanke zien dat bijv. in de sport de negers niet inferieur aan de blanken zijn.

„Binding”

In „Binding”, het orgaan van de Nederlandse Protestantse Bond, afdeling Parijs, lezen wij:

„Een bedroevend beeld van de tegenwoordige tijd werd onlangs gegeven door een aantal leerlingen, die een examen aflegden voor een West-Duits lyceum. Zij moesten in een tekening het verloop van de zondag in hun gezin neerleggen. 90 % tekende een kind, dat eenzaam en alleen speelde. De ouders kwamen er in het geheel niet aan te pas. Slechts bij één tekening was dat het geval, daar wuifde een kind naar een wegrijdende auto met twee volwassenen er in – kennelijk de ouders. Drie van de 120 kinderen schilderden met hun tekenstift een gemeenschappelijke kerkgang en nog een heel enkele beeldde een wandeling van het gezin of een gemeenschappelijke maaltijd uit.”

Tegenwoordig wordt veel gesproken over de problemen van de moeilijke kinderen en de verwilderde jeugd. Doch liggen de oorzaken van de moeilijkheden van deze kinderen niet bij de moeilijke en verwilderde ouders? De rock-and-rollers, de nozems, de Halbstarken, zij zijn meestal de slachtoffers van ongezonde gezinsverhoudingen, die elders compensatie zoeken. Hoe ongezond die verhoudingen vaak zijn (en dit geldt voor alle maatschappelijke klassen!) blijkt wel uit bovenstaand relaas uit „Binding”.

De koude oorlog

Een andere factor die tot een wijziging van de situatie bijdraagt is de koude oorlog. De buitenlandse politiek is de Achilles-hiel van de Zuidelijke conservatief. Niemand is een feller anti-communist dan hij, en dat het hem, zoals hij beweert, niet kan schelen wat Azië, Afrika en John Foster Dulles over de rassenrellen in het Zuiden van de Verenigde Staten denken, is in wezen niet waar. Het gevoel van geïsoleerdheid wordt steeds sterker, en het merendeel van de intelligente blanken begrijpt dat hun zaak eigenlijk al verloren is. Zelfs in het diepe Zuiden begint immers aan de blanke heerschappij een eind te komen; op de meeste staatsuniversiteiten worden reeds negerstudenten toegelaten.

Tragisch is overigens in het Zuiden de positie van de liberale blanken. Zij worden niet in de negergemeenschap opgenomen als zij dit zouden willen en van de kant van de blanken staan zij bloot aan intimidatie en pressie van familie en vrienden. Een vrouw zei tegen de correspondent van „The Guardian”: „In de jaren dertig was het gemakkelijk. Ik haatte het racisme, en was tegen de verzoeningspolitiek en tegen de oorlog. Maar nu ben ik tegen mijn oude tante en die kan ik niet haten.” Naar aanleiding van de vraag hoe lang dergelijke liberalen nog in deze geïsoleerde positie zullen blijven, merkt de correspondent op, dat weliswaar de invloed van de buiten, van de liberalen in het Noorden, van de negerstemmen daar, van steeds groter betekenis wordt, doch dat tenslotte de problemen van het Zuiden door dit Zuiden zelf zullen moeten worden opgelost. Twee dingen zijn hierbij beslissend: de halsstarrigheid van de meerderheid der blanken en de tact van de negers.

Waar men ook komt in het Zuiden wordt men met de scheiding tussen blank en zwart geconfronteerd. Men vindt die overal: in de onderdanigheid van een negerkelner, in de vijandigheid die even fonkelt in de ogen van een koopvrouw op de markt; in het feit dat er zoveel negermoppen door de blanken worden verteld; op de borden: „White Ladies”, „Coloured Women”; en vooral in het bestaan van een alomvattende reeks gedragsregels die de negergemeenschap van de blanke samenleving scheidt alsof ze zich op een andere planeet bevonden. Men kan een neger voor zaken ontmoeten, maar nooit voor de gezelligheid. Men kan een neger in zijn eigen huis opzoeken, maar hij mag niet bij de blanke thuis komen.

Web van vooroordelen

Iedere Zuiderling is op de een of andere wijze in het web van vooroordelen omtrent de neger

gevangen. Voor de buitenlander is het moeilijk te ontdekken wat de diepste oorzaak van die vooroordelen is. De verklaringen die thans in de mode zijn hebben alle een Freudiaanse kleur. En het is waar dat in een gesprek met conservatieve blanken vroeg of laat het seksuele argument naar voren komt: „zou je graag je zuster...” Maar de gewone tourist, die niet met het Freudiaanse ontleedmes is uitgerust, zal vermoedelijk voelen dat meer prozaïsche verklaringen ook enig gewicht in de schaal werpen. Het is niet geheel toevallig dat het Zuiden het meest conservatieve deel van het land is, alhoewel ook het armste. Het huidige scheidingscentrum werd het Zuiden eerst een zestig jaar geleden opgelegd, als een weloverwogen politieke maatregel die de arme blanken van de negers moest scheiden. En ook thans nog is er voor de ondergeschiktheid van de neger een duidelijk economisch motief: de lonen zijn lager, de vakverenigingen zwakker, en iedere gewone burgerfamilie in het Zuiden heeft een aantal bedienden – wat in het Noorden een nauwelijks bereikbare luxe is. Tegenwoordig zijn er veel ontevreden negers, die „hun plaats” niet meer weten. Maar, zo zal de Zuiderling u omstreeks het derde glas whisky vertellen, natuurlijk houdt hij van „the Old-time Negrub” – de neger die, zorgeloos en gelukkig, zijn lasten door de blanken liet dragen. Het klinkt schijnheilig, maar het is volkomen oprecht gemeend. En er is ook enige waarheid in de voorstelling van zaken die de Zuiderling geeft. Dat de verdediging van de „Southern way” zo sterk is dankt zij aan een samengaan van de afschuwelijkste en de nobelste menselijke emoties.

In de strijd tussen blank en zwart heeft de neger niettemin reeds enige overwinningen van betekenis geboekt. In het leger is de rassenscheiding afgeschaft, geweld en intimidatie komen minder voor dan vroeger, en van lynchpartijen is bijna geen sprake meer. Hoe kan nog meer worden bereikt? Afgezien hiervan, dat de gematigde Zuiderlingen in het harnas worden gejaagd als hun door het Noorden, door het Hooggerechtshof de wet wordt voorgeschreven, is de grote moeilijkheid dat de meer welgestelde en ontwikkelde negers weliswaar met grote spoed een volledige emancipatie zouden willen verwerkelijken, doch dat de grote meerderheid van de negerbevolking inert en onverschillig is. Deze kan slechts door dramatische, spectaculaire overwinningen tot ontwaken worden gebracht. En over de wijze waarop men daartoe moet komen verschillen de leiders van mening. Over het geheel genomen is de indruk die deze leiders geven er echter een van kracht en zelfvertrouwen. Zij weten niet hoe ze in het Beloofde Land moeten komen, maar zij weten wel dat het er is.

Honderd jaar Max Havelaar

Op 6 oktober werd in Den Haag de Multatuli-tentoonstelling geopend, die reeds eerder in Amsterdam en Antwerpen te zien was geweest. Vóór de opening werd allereerst het woord gevoerd door Garnt Stuiveling, voorzitter van het Multatuli-Genootschap. Hij wees op het feit, dat Douwes Dekker eerst na zijn veertigste jaar de letterkunde is gaan beoefenen om dan in een vijftien jaar tijds de belangrijkste schrijver van die dagen in Nederland te worden, een auteur wiens boeken in verschillende talen oplagen van miljoenen exemplaren hebben gekregen. Erasmus en Multatuli zijn de twee Nederlandse schrijvers, die in het buitenland de grootste vermaardheid verwierven. Toch is de documentatie over Douwes Dekker nog lang niet volledig, zodat men voorzichtig moet zijn met het trekken van allerlei historische conclusies.

Hierna hield dr. A. L. Constandse een boeiende herdenkingsrede, waarin Multatuli vooral van de psychologische kant werd benaderd. Er is een sterk neurotisch element in het werk van de man van Lebak. Hij is de individualistische rebel, die zich niet kan aanpassen aan de normen van de maatschappelijke orde. Dit non-conformisme deelt hij met allerlei hedendaagse jongere schrijvers zoals Françoise Sagan. Voor hem geldt in zekere zin óók, wat hij zelf over Rousseau schreef: „Hij wist, dat hij tot niets bekwam was dan tot denken.”

Multatuli wilde geen literator zijn, maar een hervormer. Hij verfoeide de „mooischrijverij” en hij werd tegen wil en dank een gevierd en een gevreesd schrijver. Zijn kunst bracht, zoals alle

echte kunst, tot uiting wat verborgen in het onderbewuste leeft. Hij was in de eerste plaats een auteur, die rebelleerde tegen de mufte geest van het zelfgenoegzame Nederland van de vorige eeuw. Hij was een rebel van nature en het conflict in Lebak was een aanleiding, geen directe oorzaak van zijn non-conformistisch verzet. Zijn eerste vrouw schreef over hem: „Hij leeft buiten de werkelijkheid”.

Alleen inspirator

Multatuli is de inspirator geweest van allerlei voor die tijd moderne stromingen: het antiekolonialisme, het socialisme, de vrouwenemancipatie, de Dageraad, maar wonderlijk genoeg heeft hij zich nooit bij één van deze bewegingen aangesloten. Voor Indië zocht hij een paternalistische oplossing, de inlander moest *bescherm*d worden door de Europeaan. Hij wilde niet bevrijden, hij wilde hervormen en verdedigde dus in feite een verlaat, verlicht despotisme, hetgeen verklaarbaar is uit zijn karakterstructuur. De schrijver van de Max Havelaar was een autoritair individualist. In dit opzicht zijn zijn woorden in 'n noot in de Max Havelaar („Nederland zal Indië verliezen omdat mij geen recht is gedaan enz.”) typerend. Door zijn geschrift over het leven der arbeiders gaf hij een stimulans aan 't opkomende socialisme. Maar toch kon hij geen socialist zijn. „Ik kan met niemand meegaan. Ik heb geen soldaten gevonden.” Hij had „de kat willen zijn en had muizen en ratten uit het ge-

bouw willen verdrijven, maar . . . men vond mij niet goed genoeg.” Hij verwachtte de oplossing van de maatschappelijke problemen van sterke persoonlijkheden („Vorstenschool”!). Hoewel hij de vrijdenkersbeweging inspireerde, schreef hij aan dr. Müller dat hij huiverde bij de gedachte aan een broederschap met sommige ongelovigen, die volgens hem beneden de gelovigen stonden. Douwes Dekker is het prototype van de man, in wie het onbehagen in een bepaald cultuurpatroon tot uiting komt. Kenmerkend is zijn onwil om zich te schikken naar de bestaande conventies, iets dat men ook bij Ter Braak en Du Perron waarneemt. Centraal is de autoriteit van de vent zelf.

Individualistisch verzet

In wezen is dit een romantisch, individualistisch verzet, dat herinnert aan Rabelais, Rousseau, Benjamin Constant, de Musset, Byron en Heine. Maar men zou Douwes Dekker bepaald onrecht doen hem een volgeling van Heine of Rousseau te noemen. Hij wist, dat het in de chaos van twijfel en cynisme uiteindelijk aankomt op de individu, de krachtige persoonlijkheid. Bekend is zijn sceptische uitspraak: „Niets is geheel waar en zelfs dit niet.”

Ibsen heeft eens gezegd: „Er zijn mensen, die onze deur plat lopen met hun ethische schuldvorderingen.” Men zou dit ook op Multatuli kunnen toepassen. Hij vond morele, culturele en sociale hervormingen nodig, maar zij moesten tot stand komen door hem zelf. Klassiek blijft hij echter als verdediger van de absolute ethische eis.

De acteur Hans Croiset droeg uit de „Max Havelaar” o.m. „De Japanse Steenhouwer” voor. Hoewel het verhaal mij bekend was, trof mij na de lezing van Constandse nog eens te meer de autoritaire levensvisie in dit befaamde sprookje, dat in wezen gaat over de mens of de natuurkrachten die geen machtiger autoriteit boven zich kunnen dulden.

Wethouder J. van Zwijndregt opende de tentoonstelling „Honderd jaar Max Havelaar”, die een gang naar het Haagse Gemeentemuseum zeker waard is. Men ziet hier allerlei brieven, documenten, literaire manuscripten, foto's, welke herinneren aan het bewogen leven van Douwes Dekker en verder een indrukwekkende collectie herdrukken en vertalingen van zijn werken.

P. Krug

Godsdienst en politiek in Engeland en Europa

In het lezenswaardige halfmaandelijks tijdschrift „Europa-Archiv” (uitgegeven te Frankfurt door het „Deutsche Gesellschaft für auswärtige Politik”) verscheen in het nummer van 20 september een artikel, „Religion und Politik in Grossbritannien und auf dem Kontinent” van W. C. Balfour, waarin boeken van Fogarty, Einandi, Briggs Phelps Brown, McKenzie en Bullock worden besproken welke betrekking hebben op het verband tussen de godsdienst en de vorming van politieke partijen.

Op het Europese continent hebben de kerkelijke groeperingen in belangrijke mate hun stempel gedrukt op de politieke en sociale organisaties. Men denke bv. aan de christelijk-democratische partijen en ten onzent aan de christelijke en katholieke werkgevers- en werknemersorganisaties. In de Angelsaksische landen, dus Engeland, de Verenigde Staten, Nieuw-Zeeland en Australië zijn christenen daarentegen slechts als individuele persoonlijkheden in hun organisaties actief.

De organisaties en partijen tonen hier verschillen welke gebaseerd zijn op een verscheiden-

heid van maatschappelijke inzichten, dus niet op godsdienstige overtuigingen. „Eine tatsächliche Frontenbildung auf Grund religiöser bzw. religiöser Ueberzeugungen ist niemals erfolgt.” Gezien de actualiteit van dit probleem, vooral ook in Nederland, bevelen wij de lezing van het genoemde artikel van harte aan.

P. Kr.

Internationale School voor Wijsbegeerte

Op zaterdag 29 en zondag 30 oktober wordt in de Internationale School voor Wijsbegeerte te Amersfoort Arthur Schopenhauer herdacht. Als sprekers treden op prof. dr. J. J. M. Aler te Leiden, prof. dr. Michaël Landmann te St. Gallen en prof. dr. J. C. Brandt Corstius te Utrecht.

Zaterdag 12 en zondag 13 november is er een cursus over „Straf en Recht” met prof. mr. dr. P. A. H. Baan en prof. mr. J. Glastra van Loon als inleiders.

Over vijftientig jaar

- Weet je nog de tijd, dat we moesten strijden voor het wóórd van de week?

Twintig jaar na Marsmans dood

Tijd schept distantie: mét de tijd verandert onze waardering. Doordat wij ons van iets distantieëren, zijn wij in staat niet alleen scherper maar ook anders te zien. In literair opzicht betekent dit, dat wij na jaren een gedicht of een roman in het kader van de tijd van z'n ontstaan kunnen beschouwen en daardoor een geheel andere visie krijgen op het letterkundig produkt, omdat bij het verschijnen ervan vele factoren aan ons oordeel onttrokken worden die we eenvoudig niet kunnen zien. Het is wel duidelijk dat door deze achterwaartse blik veel van wat aanvankelijk gunstig beoordeeld werd, naderhand van weinig belang bevonden wordt, terwijl werken die bij de verschijning een goede kritiek hadden, bij een beschouwing nu in de historische en culturele entourage in het geheel niet opvallen. Na de waardering blijft de herwaardering noodzakelijk. Onze dichtende dominees uit de negentiende eeuw zijn terecht vergeten, de Muze-aanbidders van '80 zijn op hun plaats gezet.

Maar de dichters van '20, '30 en '40. Is de afstand tot hen groot genoeg voor een synthetische visie op werk en invloeden? Het ligt voor de hand, dat van de drie genoemde generaties de eerste naar alle waarschijnlijkheid ons in historisch bestek het helderst voor ogen staat.

Kroniek der poëzie door F. de Vries

Van de groep dichters die omstreeks 1920 van zich deed spreken, is het merendeel gestorven: Nijhoff, Van Ostaijen, Marsman, Slauerhoff, Du Perron. Een Herman van den Bergh blijkt zich echter steeds te vernieuwen, ook Burssens is nog in beweging. Het beeld van de generatie van 1920 wordt door deze raakpunten met onze tijd vertroebeld. Elke karakteristiek blijft onvolledig en we zullen ons met de gedachte moeten verzoenen, dat tussen een literair verschijnsel en de objectief heldere voorstelling ervan een halve eeuw of meer gelegen is. De lezer noch de onderzoeker behoeft zich ongerust te maken: men leest en herleest, waardeert en herwaardeert tóch. Het biografisch werk en de letterkundige boedelbeschrijving vinden in de tussentijd voortgang.

Aanleiding tot deze regels is de verschijning van de derde druk van het Verzameld werk van Marsman, in een dunderukeditie.¹ Men verwondert zich over het feit, dat deze editie conform is aan de uitgave van 1947, welke voor deel I, II en III weer een herdruk was van de door Marsman zelf samengestelde uitgave van 1937-'38. De samenstellers van de derde druk, D. A. M. Binnendijk en A. V. Thelen, hebben zich in een korte verklaring verantwoord. Zij achten zich aan Marsman gebonden door de belofte „na zijn dood nooit iets uit te geven van zijn werk, dat niet door hem zelf als voor uitgave bestemd was aangewezen”. De verklaring bevat onder meer Marsmans opvatting van het kunstenaarschap, die ervan uitgaat dat de auteur de enige is die zeggenschap heeft over zijn werk.

Niet aangevuld

Het Verzameld werk van Marsman is door de samenstellers dan ook niet aangevuld met niet of elders gepubliceerde gedichten, proza en kritisch proza. Het is evenwel de vraag of Marsmans wensen in deze, tot in lengte van dagen geëerbiedigd zullen worden. In het wekelijks bij-

voegsel van de zaterdagavondeditie van de N.R.C. van 24 september 1960 heeft Arthur Lehning de knuppel in het hoenderhok geworpen. In het artikel Pleidooi voor een volledige Marsman, vindt hij het onveranderd laten van de delen I, II en III van het Verzameld werk (uitgave 1947) aanvaardbaar, aangezien het een totaal beeld geeft van Marsmans visie op eigen werk anno 1937-'38; de samenstelling van deel IV (Critisch Proza) acht Lehning te weinig representatief voor Marsman als criticus. Lehning meent, dat het in het belang van de Nederlandse letteren is om een vollediger uitgave van Marsman te bezorgen.

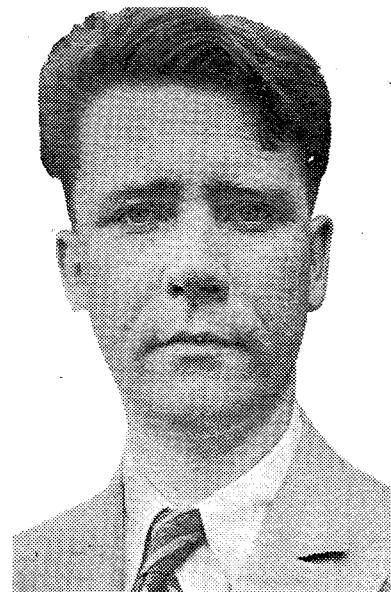
Men kan zich afvragen, of een dergelijke uitgave mogelijk is. Wellicht bevinden zich ongepubliceerde gedichten in handen van particulieren, die het ruime standpunt van Lehning niet delen. Al het reeds in tijdschriften en niet in het Verzameld werk opgenomen dichtwerk staat vanzelfsprekend ter beschikking van een volledige uitgave. In afwijking van Lehnings standpunt, dat de delen I, II en III van de uitgaven van 1937-'38 en 1947 in de derde druk terecht onveranderd gehandhaafd zijn, kan men stellen dat lezer en onderzoeker recht hebben op een volledig overzicht van het door Marsman gepubliceerde. Marsmans kijk op eigen werk mag van het totale beeld van de dichter en de prozaïst niet vertekenen. Men zou in een afzonderlijke uitgave het ontbrekende kunnen toevoegen aan het Verzameld werk, de gedichten chronologisch, de kritieken thematisch gerangschikt. Het raam van het Verzameld werk blijft onaangetast; de gemeenschap is in de gelegenheid door één stapje naast de onvolledige Marsman de volledige te leren kennen.

Lehnings verdienste

Aan Arthur Lehning danken wij tal van biografische bijzonderheden over Marsman. In 1954 is van Lehnings hand een subliem werkje verschenen. De vriend van mijn jeugd², dat onlangs in de Salamanderpockets is herdrukt³. In dit geschreven portret leren we vooral de jonge Marsman kennen, die aanvankelijk georiënteerd was op het expressionisme van de Duitse letterkunde (Heym, Trakl) en de beeldende kunst (Klee, Marc, Kandinsky). Hij herkende in deze psychisch sterk geladen kunst de durf, de sprong, de wil tot fel en ongebreideld leven. Na de uitgave van het z.g. rode boekje, Verzen, in 1923, werd Marsman beschouwd als de voorman van de jonge generatie. Hij liet dan ook niet af, zijn tijdgenoten te stimuleren tot schrijven en publiceren. Nederland bevond hij echter te eng voor zijn expansiedrang. Hij vond geen klankbodem. In 1925 schrijft hij, sprekend over het tijdschrift De Vrije Bladen: „Holland is en blijft een ellende; een tijdschrift is en blijft een ellende; een Hollandsch tijdschrift is en blijft een allerellendigste ellende.” Marsmans agressiviteit moest wel botsen met de degelijke Hollandse burgerlijkheid. Met de jaren verstilde Marsmans opgezweeptheid in litteris: het vitalisme verklaarde hij dood. Zijn kosmisch besef werd, zonder geheel te verdwijnen, verdrongen door zijn geobseerdeerdheid door de dood. Wij bezitten in de verskunst van Marsman behalve gedichten met een universele ruimtelijke pretentie, ook verzen die dood, leven en liefde behelzen en tot de schoonste verzen uit de Nederlandse lyriek behoren. Gedichten als Paula slapend, De wijnpers, Memento mori, Leda, vinden hun weerga niet. In de laatste fase van zijn dichterschap verbreedt zich zijn visie op mens en leven in de bundel Tempel en Kruis.

Zijn kosmische pretentie, zijn deceptie en doodsbesef vindt men in het gedicht uit de afdeling De boot van Dionysos, in de bundel Tempel en Kruis:

„Ik die bij sterren sliep en 't haar der ruimten droeg

H. MARSMAN

*als zilveren gewei, en 't stuifmeel der planeten
over den melkweg blies en in de maan gezeten
langs 't grondeloze blauw der zomernachten
voer,*

*ik ben beroofd en leeg, mijn schepen zijn ver-
brand,
mijn stem verloor haar gloed en vindt geen weer-
klank meer
in 't dode firmament, niets dan de galm die keert
van 't sombere gewelf van mijn ontredde hart.*

*ik sta alleen, geen God of maatschappij
die mijn bestaan betreft in een bezielde verband,
geen horizon of zee, geen poovre korrel zand
in 't naamloos wel en wee der brandende
woestijn.*

*ik voel de waatren stijgen in den nacht,
de angst rijst naar den mond en aan mijn lippen
staan
vermoeienis en walg, ik heb mijn merg verdaan
in slaafse horigheid aan het roofzuchtig bloed.*

*niets rest mij dan mijn val, laat mij te pletter
slaan
en kermen als een meeuw tussen het zwarte wier;
die eens als zon in 't zenith heeft gestaan,
zal bijten in het zand als een krepereerd dier.”*

Eigentijdse invloeden

Vorig jaar heeft Lehning in Marsman en het expressionisme⁴ de eigentijdse invloeden op Marsmans kunstenaarschap belicht. Het is een helder geschreven verhandeling met enkele tot nu toe ongepubliceerde documenten: een foto, een reproductie van een ongepubliceerd artikel over Trakl, en een reproductie van een houtsnede van een van Marsmans vroegste verzen, Heerscher. Uitvoerig schrijft Lehning over de parallellen in de expressionistische beeldende kunst en Marsmans verskunst.

Wie dieper wil ingaan op Marsmans dichterschap kan in de eerste plaats W. L. M. E. van Leeuwens publikatie Drie vrienden raadplegen⁵. Een recenter werk is de beschouwing van de Vlaamse dichter René Verbeeck, De dichter H. Marsman⁶.

Met de hierboven aangehaalde werken is de Marsmanliteratuur stellig niet ten voeten uit geschetst. De lezer zal in de literaire tijdschriften van na 1945 talrijke artikelen over de dichter aantreffen. Het jaar waarin wij de twintigste sterfdag van Marsman herdenken, wacht evenwel tevens op degene die zich voldoende meent te kunnen distantieëren, om in staat te zijn tot het schrijven van een verantwoorde biografie.

1. H. Marsman, Verzameld werk. Poëzie, proza en kritisch proza. Amsterdam, 1960. Em. Querido's Uitgeverij N.V. Prijs f 16,50.

2. Arthur Lehning, De vriend van mijn jeugd. 's-Gravenhage/Bandung, 1954. Uitgeverij W. van Hoeve.

IK denk er ZO over

Nogmaals: het kolonialisme

In het cursiefje van „Mens en Wereld” no. 15 d.d. 30-7-'60 wordt o.a. even verteld dat „alle (huidige) onrecht, wreedheid, onoprechtheid, woordbreuk en tactloosheid in de (Belgische) Congo de schuld zijn van het kolonialisme met de rassendiscriminatie, met de bevoorrechtiging van een kleine groep blanken en van de hemeltergende sociale ongelijkheid.”

Dit commentaar is wel verre van een juiste waardering van wat een handjevol blanken van achterlijke en vaak vrijwel ontoegankelijke gebieden hebben weten te maken met behulp van de georganiseerde arbeid en de moderne techniek, die ze aan de grote massa inheemsen – soms halve wilden – gebracht hebben. Alsof juist die geregelde arbeid niet het beginpunt is van alle vooruitgang. Schrijver noemt die arbeid „uitbuiting van onontwikkelde inheemsen”. Het hangt er maar van af hoe men een onderwerp wil benaderen! Iedereen die werkt, en daar de instelling voor heeft, kan zich uitgebuit gevoelen. Het is, meen ik, o.a. een thema van communisten (althans buiten de U.S.S.R.).

Is het dan niet vanzelfsprekend dat het voor ontwikkelde en geschoolde Westerlingen niet mogelijk is om zonder „sociale ongelijkheid” in de tropen tussen de „onontwikkelde inheemsen” te werken? Acht schrijver het beter dat zij zich eerst aanpassen aan het cultuurpeil ter plaatse? Of denkt hij aan een opvoeding in enkele jaren van stenen tijdperk tot moderne maatschappij?

Natuurlijk zijn er fouten gemaakt, dat is onvermijdelijk waar gewerkt wordt. Dat is echter geen reden het werk ervoor op te geven. Het is ook niet verstandig zich te storen aan degenen,

die later zullen zeggen dat ze het allemaal wel hebben zien aankomen.

Wat de Belgische Congo betreft: de *hoofdoorzaak* van de huidige chaos is begerigheid en domheid, die door volksmensen voor politieke doeleinden wordt aangewakkerd en uitgebuit.

Het is overigens wel bijzonder schandelijk en dom zo te generaliseren en te veroordelen. Laat schrijver zich beperken tot onderwerpen die hij kan overzien en laat hij toch niet trachten anderen te besmetten met die valse en misplaatste schuldgevoelens.

W. A. Schroot

Naschrift

De inzender weet waarschijnlijk, dat bij de zedelijke beoordeling van daden de gezindheid beslissend is. Welnu, de gezindheid waaruit het kolonialisme en het imperialisme voortkwam was bepaald niet de gezindheid om inheemse bevolkingen op te voeden, te beschaven en gelijkwaardig te behandelen. Het doel was de economie van het moederland te bevoordelen. Dit naveltelen van het kolonialisme kan niet weggepraat worden. Als er toch veel goeds gebeurde – en dat wordt niet ontkend – dan kan dat goede de discriminerende en uitbuitende politiek ten aanzien van de inheemse bevolkingen niet goedmaken. Men behoeft geen communist te zijn om deze feiten als juist te zien.

De geschiedenis van de Belgische Congo is – ondanks edele motieven van enkelen – een geschiedenis van uitbuiting en discriminatie. De wrange vruchten worden nu geplukt.

Het is bijzonder dom dit te willen ontkennen. (discussie gesloten) Red.

Te veel sensatie rondom Planta?

Naar aanleiding van het artikel „Bij de duivel te gast?” dat handelt over de Planta-geschiedenis, die m.i. in het algemeen veel te sensationeel behandelt en van bepaalde zijden ook misbruikt is, de volgende overwegingen:

1) Het streven van de Unilever-chemici om een niet-spattend produkt te maken is volkomen te billijken.

2) Dat dit pogen tevens de concurrentiemogelijkheden trachtte te vergroten eveneens. Onderzoekingen zijn zeer kostbaar.

3) Bij een zo moeilijk chemisch, bio-chemisch fysiologisch en organisatorisch proces kunnen gemakkelijk fouten insluipen, zonder dat er van schuld sprake is.

4) Overigens is het de vraag of hier van fouten kan gesproken worden. De reacties op de emulgator zijn waarschijnlijk van allergische aard. Ettelijke schoonheids- en voedingsmiddelen, meer nog medicijnen kunnen deze bij daarvoor overgevoeligen opwekken. Ik ben zelf gedurende een tijdelijke overgevoeligheidsperiode voor as-

pirine bijna gestikt tengevolge van een zgn. glottis-oedeem. Suiker kan voor suikerziekten dodelijk zijn, salversaninjecties in normale doses zijn oorzaak geweest van de dood enz enz. Voorbeelden zijn bekend van bijna alle medicijnen. Verbiedt men deze of het fabriceren van suikergoed, banket, geraffineerde stoffen, omdat ze blijvende gebitsbeschadigingen en vitaminetekorten ten gevolge hebben? Natuurlijk ligt de kwestie bij de Planta-affaire wel anders en de maatregelen zijn goed geweest, maar in verband met het bovenstaande komen de sensatieverhalen wel in een ander licht.

5) De gevolgen van het Planta-gebruik waren niet ernstig en niet van blijvende aard. Dat er sterfgevallen zouden zijn geweest lijkt mij onbewezen, zeker in dat van een ongeveer 80-jarige van-de-dag. Dagelijks sterven mensen plotseling zonder aanwijsbare oorzaak („de dokter constateerde hartverlamming” is natuurlijk habbelde-pap) en wie heeft er geen Planta gebruikt?

Ernstiger zaak

6) De verontrusting tengevolge van de Planta-geschiedenis staat in geen verhouding tot de relatieve onbewogenheid van de publieke opinie en de passiviteit van de autoriteiten t.o.v. het verschijnsel van de verkeersongelukken. (1800 doden per jaar, tienduizenden gewonden, maandenlange verpleging, blijvende invaliditeit, revalidatie) waarvan het aantal door even krachtdadige middelen zeker getierceerd, waarschijnlijk gedecimeerd zou kunnen worden. Wat passiviteit aangaat is hier van schuld bij de wetgevers m.i. meer sprake dan bij de leiders van het Unilever-concern. Bij de Plantaziekte was de oorzaak aanvankelijk onbekend en bleef tot het laatst dubieus; bij de verkeersongelukken is ze dat niet.

Lezingen voor de radio

23 okt. 9.45 uur (VARA) P. A. Pols: „In gesprek met andersdenkenden”;

30 okt. 9.45 uur (VARA) H. G. Cannegieter: „Een ieder heeft zijn eigen taal”.

6 nov. 9.45 uur (VARA) Prof. dr. Libbe v. d. Wal: „En wat zegt de humanist daarvan?”

13 november 9.45 uur (VARA) Dr. E. Nordlohne: „Op de Mont Blanc”.

U kunt zich op de wekelijks verschijnende teksten van de lezingen abonneren door overschrijving van f 4,- per jaar op giro no. 58 t.n.v. de Humanistische Luisterkring, Oudegracht 152, Utrecht. Voor leden van de luisterkring f 3,- per jaar. Losse nummers f 0,25.

De uitzendingen voor de AVRO-microfoon vinden steeds plaats op de eerste dinsdag van de maand, des middags van 4 uur tot 4.15 uur.

Mens en Wereld

verschijnt om de veertien dagen

Hoofdredacteur: P. W. van der Vliet

Redactiesecretaris:

H. P. Danz, Schieweg 87c, Rotterdam 4, telefoon 80641

Administratie, abonnementen en advertenties:

Oudegracht 152, Utrecht, telefoon 10163; postgiro 304960 t.n.v. Humanistisch Verbond, Utrecht

Advertentietarieven op aanvraag

Kleine advertenties f 0,20 per woord

Abonnementsprijs voor leden van humanistische organisaties f 5,— per jaar, voor niet-leden f 7,50, buitenland f 8,—; losse nummers f 0,30.

In het ene geval streng ingrijpen (nogmaals terecht) en in het tweede (veel ergere) niet.

7) Naar aanleiding van het eind van het artikel wil ik nog even wijzen op een m.i. verwaarloosd aspect van de civilisatiegevolgen. Ten gevolge van onjuiste samenstelling van onze voeding in mechanische zin is een van huis uit belangrijk orgaan als het gebit reeds sterk gedege-nereerd (95 % caries, de rest tandontsteking, meestal beide), met deletaire gevolgen voor de andere gelaatsdelen en het spijsverteringskanaal. Voortschrijdende processen in deze richting zouden wel eens de godenschemering van het menselijk geslacht (in lichamelijke zin) kunnen worden.

T. J. Eskes

Onderschrift

Inzender gaat door zijn gedetailleerde opmerkingen aan de strekking van het artikel voorbij. Dat richtte zich immers niet tegen de pogingen van de fabrikant het produkt te verbeteren, maar tegen het algemene verschijnsel dat door allerlei chemische kunstgrepen (en door bepaalde commerciële praktijken) de volksgezondheid bedreigd wordt. Datzelfde is ook het geval bij de door hem zelf aangehaalde gevallen van gebitsdegeneratie. De gesignaleerde verkeersongevallen zijn uiteraard van een geheel andere orde. Dat de overheid daartegen niet optreedt kan moeilijk volgehouden worden, al zou een nog krachtiger optreden zeker aanbeveling verdienen. (Red.)

Slot van pagina 6

3. Idem, tweede druk. Amsterdam, 1960. Em. Querido's Uitgeverij N.V. Salamander-pocket. Prijs f 1,75.

4. Arthur Lehning, Marsman en het expressionisme. 's-Gravenhage, 1959. L. J. C. Boucher. Prijs niet bekend.

5. W. L. M. E. van Leeuwen, studies over en herinneringen aan Menno ter Braak, H. Marsman en E. du Perron. Utrecht, 1947. Uitgeversmaatschappij W. de Haan N.V.

6. René Verbeek, De dichter H. Marsman. Lier, 1959. De bladen voor de poëzie. In Nederland verkrijgbaar bij De Beuk. Prijs f 8,90.

In het A. H. Gerhardhuis voor onkerkelijke bejaarden te Amsterdam, wordt gevraagd: Een verpleegster (intern) met diploma A en B, eventueel alleen A.

Het A. H. Gerhardhuis, dat in 1958 werd geopend, biedt plaats aan 235 bejaarden en beschikt over een goed geoutilleerde ziekenafdeling met 26 bedden. — Voor de aan te stellen verpleegster is zeer aantrekkelijke huisvesting beschikbaar. Sollicitaties vóór 15 november a.s. aan de directeur, Sloterveerlaan 1, Amsterdam-W-2.

Adresveranderingen

U kunt de administratie veel werk besparen, door bij verhuizing tijdig uw adreswijziging op te geven aan het Centraal Bureau Humanistisch Verbond, Oudegracht 152, Utrecht.

Leden-abonnees in Amsterdam kunnen hun adresverandering opgeven aan de Ledenadministratie Amsterdam, Rooseveltlaan 128 II, Amsterdam-Z.

Mogen wij onze lezers nog eens attent maken op de volgende door het Humanistisch Verbond uitgegeven brochures?

U kunt deze verkrijgen tegen de er achter genoemde prijzen.

Wat ben ik eigenlijk?	f 0.25
Dit wordt gedaan	- 0.30
Een verrassende ontmoeting	- 0.25
Het rassenprobleem	- 0.25
Onze kinderen tussen Humanisme en Christendom	- 0.75

Een volledige brochurelijst wordt U op Uw verzoek gaarne toegezonden.

Voor

CREMATIE

blijft onder de gewijzigde wet een

VERKLARING

noodzakelijk.

Formulieren hiervoor zijn gratis verkrijgbaar bij de

VERENIGING VOOR FACULTATIEVE CREMATIE

Riouwstraat 186 — 's-Gravenhage

Tel. (070) 55 47 97

Niet alleen de kerkelijken hebben hun wezenverzorging.

De Weezenkas

Vereniging tot opvoeding en verzorging op humanistische grondslag neemt op zich de verzorging van de wezen der buitenkerkelijken

Sluit U daarom aan bij deze vereniging

Inlichtingen omtrent lidmaatschap bij de Secretaris: J. de Leeuw, Herengracht 62, Amsterdam-C.

Wie is bereid om bij een echtpaar waarvan de man overdag werkt en de vrouw niet in staat is het huishouden te verzorgen, het huishouden op zich te nemen. — Brieven onder no. oktober 1 aan het bureau van dit blad.

Alleenstaande vrouw (lang, slank, 50 jaar), veel van muziek en de natuur houdend, zou graag kennismaken met heer uit Amsterdam of omgeving. Brieven onder no. oktober 2 aan het bureau van dit blad.

MENS EN KOSMOS

Gewijd aan de studie van godsdienst, wijsbegeerte en wetenschap met hun grensgebieden, onder redactie van N. van Gelder, Dr. H. Groot, Mr. N. Kluwer, P. Krug en Dr. D. H. Prins. Abonnementsprijs f 10,— per jaar (6 nummers). Losse nummers f 1,75.

Vraagt toezending gratis proefnummer en catalogus van uitgaven op geestelijk gebied bij de uitgever N. KLUWER - DEVENTER.

Ook verkrijgbaar bij de boekhandel.

Dr. Gerhard Szczesny, schrijver van het boek

„De toekomst van het ongelooft” komt in Nederland spreken.

De lezingen worden gehouden:

24 oktober: Rotterdam, lezingenzaal boekhandel Voorhoeve & Dietrich, aanvang 20.00 uur

25 oktober: Utrecht, Esplanade, aanvang 20.15 uur

26 oktober: Amsterdam, bovenzaal Americain, aanvang 20.00 u.

Kaarten verkrijgbaar voor:

Rotterdam: bij boekhandel Voorhoeve & Dietrich, Nieuwe Binnenweg 29.

Utrecht: bij Nederlandse Boekhandel, Nachtegaalstraat 83.

Amsterdam: bij boekhandel Veenstra, Utrechtsestraat 16.

REKENSCHAP

DRIEMAANDELIJKS TIJDSCHRIFT voor wetenschap en cultuur, wil een blad zijn voor de verdieping van de humanistische overtuiging

Redactie: Prof. Mr. A. D. Belinfante, Prof. Dr. H. Freudenthal, F. P. Huygens, Prof. Dr. Libbe van der Wal en Prof. Dr. B.W. Schaper,

Abonnementsprijs: f 7.50 per jaar (voor donateurs en contribuanten van Socrates en voor studenten f 6.— per jaar).

Het abonnement kan ieder kwartaal ingaan.

HUMANISTISCHE STICHTING
SOCRATES

Oudegracht 152, Utrecht

Giro 582293